

Ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek sorsának után-követéses vizsgálata

Az ideiglenes hatályú elhelyezések és azok kihatásának vizsgálata során elkerülhetetlen, hogy a gyermekvédelem valamennyi résztvevője – az alapellátás, a gyámügy, a szakellátás és a gyermekvédelem más közreműködőinek – munkáját, egy-egy gyermek életútja kapcsán áttekintsük. S bár tudjuk, hogy az „ered-

ményesség” és „hatásfok” e területen nálunk ma még sztenderdek és mérési eszközök híján nehezen értelmezhető fogalmak, azonban a vizsgálatot végzők óhatatlanul szembesültek döntéseikkel, a mögöttük húzódó emberi sorsokkal és minden egyes esettanulmány elkészítése után feltették maguknak a kérdést: „Megérte?”

A vizsgálat elsődleges célja, hogy feltárja, melyek az ideiglenes hatályú elhelyezés szükségességének okai és mennyire hatékonyak a törvény által megfogalmazott gyermekvédelmi intézkedések, különös tekintettel az ideiglenes hatályú elhelyezésre. A gyermek családjából való kiemelése milyen változásokat, eredményeket hozott a kiskorúak életében? Jelenleg hol és hogyan élnek, vérszerinti családjukkal milyen a kapcsolatuk? Hogyan valósult meg – a Gyermekvédelmi törvény hatályba lépését követő hat év elteltével – a „gyermek mindenképp felett álló érdeké”-nek védelme?

Mivel a vizsgálat során egy budapesti kerület esetei kerültek feldolgozásra, így a tapasztalatokból – természetesen – általános érvényű megállapításokat sem tehetünk. Hangsúlyozni is szeretnénk, hogy megállapításaink csak az adott vizsgálati anyagra vonatkoznak. A vizsgálatnak az sem volt célja, hogy a kapott eredmények okait mélységében feltárja, csupán a helyi tapasztalatokat próbáltuk meg elemezni és néhány meglévő jelenségre kívánjuk felhívni a figyelmet. Nem utolsó sorban szeretnénk, ha a vizsgálat eredményei a helyi gyermekvédelemben dolgozó kollégáknak tanulságot szolgálna további munkájukhoz.

VIZSGÁLATI ANYAGOK ÉS MÓDSZEREK

A gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény hatálybalépése óta Budapest XX. kerületében a gyámhatóság (jegyzői gyámhatóság és gyámhivatal) 112 gyermek ideiglenes hatályú elhelyezéséről határozott. A vizsgálat alapjául elsősorban a hatóság előtt és a gyermekjóléti szolgálatnál keletkezett iratanyag alapján készített esettanulmányok, statisztikai adatok és mélyinterjúk szolgáltak. Az ideiglenes hatályú elhelyezés óta eltelt idő azonban sok esetben szükségessé tette társhatóságok, a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok, illetve nevelő intézetek megke-

resését is. Néhány esettanulmány elkészítése komoly „nyomozati munkát” igényelt.

Az esettanulmányok elkészítésének főbb szempontjai:

- A gyermek ideiglenes hatályú elhelyezését megelőzően a gyermeket ismerete-e a gyermekjóléti szolgálat, a gyermek családban tartása érdekében történtek-e lépések és milyen jellegűek?

- Melyek voltak az ideiglenes hatályú elhelyezést kiváltó ok(ok)?

- A határozat szerinti elhelyezés típusa? (nevelőszülő, gyermekotthon, harmadik személy...)

- A helyezési tárgyaláson milyen javaslat született és mit tartalmaz a gyámhivatali határozat?

- A felülvizsgálati tárgyalások eredménye?

- A kiskorú jelenlegi elhelyezése, tartózkodási helye és a vérszerinti családdal való kapcsolata?

Az interjúk részben intézményi kérések között, részben a gyermek saját vérszerinti családjában, illetve a jelenleg is gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekkel vagy fiatal felnőttel készült az alábbi kérdések mentén:

- Az ideiglenes hatályú elhelyezés előtt milyen kapcsolatot alakult ki a családgondozóval és gyermekjóléti szolgálattal?

- Hogyan segítette közvetlenül a családgondozó a problémáid megoldását?

- Ki gondoskodott az intézetbe vagy más személyhez való szállításról, fennmaradt-e a családgondozóval a kapcsolatot?

- Jelenleg milyen körülmények között élsz, milyen a téged gondozó felnőttekkel való kapcsolatot?

- Tartasz-e a vérszerinti szüleiddel kapcsolatot és hogyan?

- Milyen hosszú távú elképzelések vannak a jövőddel kapcsolatosan?

- Hogyan valósult meg az utógondozás illetve a vérszerinti családba való hazagondozás?

- Mi a véleményed az alkalmazott gyermekvédelmi intézkedésről, megváltoztatta-e életedet és hogyan?

- Mi a véleményed a téged körülvevő szakemberek munkájáról, mit kellene a jövőben másként csinálniuk?

- Kihez volt az eljárás során legnagyobb bizalmad, kitől kaptál a legtöbb segítséget ahhoz, hogy problémád megoldódjon?

■ A VIZSGÁLATI HELYSZÍN BEMUTATÁSA, KIEMELTEN KEZELVE A GYERMEKJÓLÉTI ÉS -VÉDELMI ELLÁTÓRENDSZERÉT

Budapest XX. kerületében az állandó lakcímmel rendelkező lakosok száma (2002.01.01.-i állapot szerint) 65 119 fő. A lakónépesség 65 567 fő. A 18 év alatti állandó lakcímmel rendelkezők száma 10 165 fő. A 18 év alatti lakónépesség száma 10 278 fő. Budapest egyik legszegényebb kerületeként tartják számon, a lakosság mintegy 65-70 %-a él a létminimum alatti jövedelemből. Ennek egyharmadát a különösen nehéz körülmények közt élők teszik ki.

A kerületben 1997. november 1-jétől működik gyermekjóléti szolgálat. 1998-tól a gyermekjóléti alapellátások működtetéséért – a bölcsődék üzemeltetésétől eltekintve – a Pesterzsébeti Család- és Gyermekvédelmi Központ a felelős. Szolgáltatásai között megtalálható a gyermekjóléti szolgálat, gyermekek átmeneti otthona, helyettes szülői hálózat, családi napközi, házi gyermekfelügyelet. Budapest tekintetében a gyermekjóléti alapellátások kiépítésében a XX. kerület élenjáró volt. A gyermekjóléti alapellátások egy része Budapest viszonylatában elsőként itt kezdett működni.

A gyermekjóléti szolgálatban 13 fő állandó munkatárs és több külsős szakember áll a kerületben élők rendelkezésére.

A jegyzői gyámhatóság 4, a gyámhivatal 7 fővel látja el a hatósági feladatokat. 22 védőnő, 11 gyermekorvos és minden óvodában és iskolában gyermekvédelmi felelős segíti a gyermekvédelem munkáját.

A veszélyeztetett kiskorúakra nézve pontos adatokkal nem rendelkezik a kerület. Erre vonatkozó egységes nyilvántartási kötelezettsége a gyermekvédelem rendszerének nincs. A gyermekjóléti szolgálatnak, a gyámhatóságnak, a kerületi iskoláknak, óvodáknak vannak nyilvántartásai, de ezek tartalma, fogalomrendszere nem minden esetben jól körülhatárolt, a veszélyeztetettség fogalmát sokan, sokféleképpen értelmezik. A gyermekek egy része több helyen is nyilván lehet tartva, és ezekből a nyilvántartásokból többnyire hiányoznak a hajléktalanok, illetve a bejelentett lakcímmel nem rendelkezők vagy az országban évek óta illegálisan tartózkodók.

A Gyermekvédelmi törvény hatályba lépését követően az ideiglenes hatályú elhelyezésről 1998-ban a Gyámhivatal, 1999-ben pedig a Jegyzői Gyámhatóság és a Gyámhivatal egyaránt hozott határozott. 1999-től egy-egy ritka kivételtől eltekintve az ideiglenes hatályú elhelyezésekkel a jegyzői gyámhatóság foglalkozott.

■ A VIZSGÁLAT TAPASZTALATAI

Az országos adatok szerint a családjukból kiemelt gyermekek száma 1990. és 2000. között folyamatosan csökkenő tendenciát mutat. Ugyanakkor a XX. kerületi adatok azt mutatják, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezések száma a 2000. évtől eltekintve folyamatosan nő (1. sz. táblázat).

	gyermekek száma	családok száma	gyermek otthonban elhelyezettek	nevelőszülőnél elhelyezettek	3. személynél elhelyezettek
1998	12	11	12		
1999	20	17	20		
2000	16	13	12	1	3
2001	25	22	22		3
2002	39	31	28	1	10
összesen:	112	94	94	2	16

1. számú táblázat: 1997.11.01.-től 2002.12.31.-ig a XX. kerületi gyámhatóság által, ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek és az érintett családok száma, a gyermekek elhelyezésének helye

(A 2000. évben a kerületben mind a hatósági munka, mind az alapellátások tekintetében jelentős személyi változások történtek. Ez elméletileg nem befolyásolhatja a gyermekvédelem működését, de a gyakorlatra valószínűleg kihatással volt.)

Az ideiglenes hatályú elhelyezés tulajdonképpen „mentő akció”, hiszen akkor kerül rá sor, ha a gyermek felügyelet nélkül marad, vagy testi, érzelmi és erkölcsi fejlődését családi környezete vagy önmaga súlyosan veszélyezteti. Fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezést megelőzően mennyire volt az elhelyezett gyermek a gyermekvédelem látókörében. Ismerte-e a gyermekjóléti szolgálat a gyermeket, illetve annak családját? Az alapellátás keretein belül megkapta-e a gyermek és családja a megfelelő segítséget? Volt-e védelembé véve a gyermek, és ha igen mennyi ideig?

Az elmúlt évek során azt gondoltuk, hogy a gyermekvédelem rendszerének kiépülésével csökkeni fog azoknak a gyermekeknek a száma, akiknek veszélyeztettségéről a gyermekjóléti szolgálat nem szerez tudomást, s így az ideiglenes hatályú elhelyezés szükségességét legtöbbször a gyermekjóléti szolgálat jelzi majd (2. sz. táblázat).

Várakozásunkkal ellentétben azonban azt tapasztaltuk, hogy a vizsgált 112 gyermek elhelyezése előtt 44 gyermeket a gyermekjóléti szolgálat egyáltalán nem ismert, ez az összes elhelyezés mintegy 40 %-át jelenti. Felmerül a kérdés: Vajon mi lehet ennek a magyarázata?

Az okok felderítése céljából a megnéztük a „nem ismert” gyermekek korát és az elhelyezés okát, körülményeit (3. sz. táblázat).

A gyermekjóléti szolgálat által nem ismert esetek korosztály szerinti megoszlását végig tekintve megállapíthatjuk, hogy több mint a fele, összesen 26 gyermek, egy év alatti volt!

	nem ismerte	alapellátásban gondozta	helyettes szülőnél volt	gyermek-átmeneti otthonában volt	védelembé volt véve	alapellátás sem kell javaslat	gyermek-összesen
1998	3	8					12
1999	10	10		1			20
2000	5	11	2	3	8		16
2001	9	15		2	10	1	25
2002	16	23	1	2	16		39
összesen:	44	66	3	8	34	1	112

2. számú táblázat: Az ideiglenes hatályú elhelyezést megelőző ellátások

	1998	1999	2000	2001	2002	összesen
0-1 év	3	8	2	4	9	26
1-3 év				2		2
3-6 év	1	2				3
6-10 év					2	2
10-14 év		1	1	1	3	6
14-18 év		1		2	2	5
összesen:	4	10	5	9	16	44

3. számú táblázat: A gyermekjóléti szolgálat által az elhelyezést megelőzően nem ismert gyermekek kor szerinti megoszlása

A 0-1 év közötti gyermekek elhelyezését a legtöbb esetben a kórház jelezte a hatóság felé. 5 alkalommal az anya gyermekét a kórházban hagyta, 7 esetben a szülő lemondott róla, 4 esetben a szülő betegsége (tartós betegsége van, értelmi fogyatékos, pszichés problémák), 2 esetben gyermekbántalmazás miatt került sor az elhelyezésre. Ebben a 18 esetben a kórházi védőnő kezdeményezte a gyermek elhelyezését úgy, hogy erről a gyermekjóléti szolgálatot nem értesítette.

Bízunk benne, hogy a gyermekek többsége gondozott terhességből született (sajnos az esettanulmányok elkészítése során nem vettük szempontnak ennek megfigyelését). De az bizonyos, hogy volt olyan eset, amikor a védőnő és a hatóság intézte a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezését, s később a szülőnek való hazaadását is, a gyermekjóléti szolgálat bevonása nélkül. Az illetékes gyermekjóléti szolgálat a vizsgálati anyag készítése kapcsán értesült a gyermekkel történetéről.

A gyermekjóléti szolgálat által az elhelyezést megelőzően nem ismert 0-1 év közötti gyermekek másik két jellegzetes csoportja a nem magyar állampolgár szülőktől született gyermekek, valamint az előzetes letartóztatásba került szülők gyermekei. Ezekben a „kategóriákban” szinte kivétel nélkül extrém történetekkel találkoztunk. Csak egy példa: a hajléktalan anya gyermekeivel anyaotthonban élt, ahol bántalmazta őket, s ennek kapcsán az anya előzetes letartóztatásba ke-

rült, a gyermekek pedig kórházba. Sem a rendőrség, sem az anyaotthon nem értesítette a gyermekjóléti szolgálatot és a hatóságot, az esetet a kórház jelezte a jegyzői gyámhatóságnak.

1 éves kor felett az elhelyezési okok rendkívül sokszínűek és egyenletes szóródást mutatnak mind korosztályt, mind pedig okok tekintetében. Egy esetet azonban kiemelnénk ezek közül is. Egy 17 éves lány saját maga kérte az elhelyezését, szülői elhanyagolás, valamint szexuális zaklatás miatt. A lány ügyében évekkel ezelőtt a rendőrség már folytatott büntetőeljárást az apa ellen szexuális zaklatásért, de az akkor 13 éves lány nem tudta bizonyítani a zaklatást, így az eljárást megszüntették. 17 évesen a gyermekvédelem segítségével apját ismét feljelentette, a bűncselekmény bizonyítást nyert, az apa 8 év börtönbüntetést kapott.

Az ideiglenes hatályú elhelyezett gyermekek korosztályos megoszlását és a beutalásukat kiváltó okokat vizsgálva az alábbiakat tapasztaltuk:

Az adatok szerint feltűnően magas a három év alatti – 41 fő – és a 10-18 év közötti – 46 fő – gyermekek száma (4. sz. táblázat).

	1998	1999	2000	2001	2002	összesen
0-1 hó	2	6		4	4	16
1 hó-1 év	1	3	2	3	6	17
1-3 év	1		1	4	2	8
3-6 év	2	2	2	2	2	10
6-10 év	3	4	3		8	15
10-14 év		1	3	2	10	19
14-18 év	3	2	5	10	7	27
összesen:	12	20	16	25	39	112

4. számú táblázat: Az ideiglenes hatályú elhelyezett gyermekek kor szerinti megoszlása

Az ideiglenes hatályú elhelyezések okait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az elhelyezések legjellemzőbb okai korosztályonként változnak (5. sz. táblázat). A statisztika készítésekor a beutaláshoz vezető legerősebb indokkal dolgoztunk, de sajnos tény, hogy a problémák 10 éves kor felett a legtöbb esetben halmozottan jelentkeznek. Persze a gyermek magatartási problémái mögött is a legtöbb esetben családi konfliktus, helytelen szülői minta, alkoholizmus, bántalmazás húzódik meg.

	A szülő gyermke örökbeadásához hozzójárult	Az anya a gyermekét ott- hagyta a kórházban	A szülő hajléktalan	A szülő magatartásával gyer- mekét veszélyezteti	A gyermek magatartásával saját magát veszélyezteti	Gyermek betegsége	A szülő betegsége	Bántalmazás	Szülői felügyelet hiánya
0-1 hó	6	4	2			1	1		2
1 hó-1 év	1	2	3	2		2	1	3	3
1-3 év				4				1	4
3-6 év			1	2				4	1
6-10 év				8	1			5	2
10-14 év			1	7	6			1	4
14-18 év				3	16		1	2	5
Összesen	7	6	7	26	23	3	3	16	21

5. számú táblázat: Az ideiglenes elhelyezések okai

Egy éves kor alatt az elhelyezésre legtöbbször – mint azt az előzőekben már bemutattuk – azért kerül sor, mert az anya nem kívánja gondozni, nevelni a megszületett gyermekét.

A gyermek 1 hónapos korát követően megjelenik, mint veszélyeztető tényező a szülő nem megfelelő magatartása. Bántalmazás, helytelen életvitel, bűnözés/börtönbüntetés, stb.

10 éves kortól folyamatosan emelkedő tendenciaként jelentkezik a gyermek magatartási problémája: iskolakerülés, különböző deviáns, önvészélyeztető magatartásformák. 14 éves kor fölött, pedig egyértelműen ezek a közvetlenül az elhelyezéshez vezető okok.

Gyvt. „73. § (1) Az illetékes gyámhivatal – az ideiglenes hatályú elhelyezést követően. – annak elrendelésétől számtított

a) harminc napon belül megszünteti az ideiglenes hatályú elhelyezést, ha annak okai nem állnak fenn, vagy

b) harminc napon belül elrendeli a gyermek átmeneti vagy tartós nevelésbe vételét, vagy

c) hatvan napon belül pert indít az ideiglenes hatályú elhelyezés fenntartása vagy megváltoztatása mellett a gyermekelhelyezés megváltoztatása, illetve a szülői felügyelet megszüntetése iránt.”

15/1998.(IV.30.)NM rendelet alapján a területi gyermekvédelmi szakszolgálat a gyermek gondozási helyének meghatározása érdekében – a gyámhivatal meg-

keresésére – a gyermekről szakvéleményt készít és erre alapozva elhelyezési javaslatot tesz.

„137. § (2) A szakvélemény elkészítéséhez el kell végeznie a gyermek személyiségvizsgálatát, melynek célja a gyermek egészségi, illetve személyiségállapotának meghatározása...”

(6) Az elhelyezési javaslat előkészítése során a szakszolgálat figyelembe veszi a gyámhivatal által rendelkezésére bocsátott, a korábbi gyermekvédelmi gondoskodásra vonatkozó iratokat (...).

(8) Az elhelyezési javaslat kialakítása érdekében a szakszolgálat elhelyezési értekezletet hív össze. Az értekezletre meg kell hívni a gyermeket és szülőjét, valamint a gyermek lakóhelye szerint illetékes gyermekjóléti szolgálat, illetve a javasolni kívánt gondozási hely képviselőjét, akinek a szakszolgálat által előterjesztett elhelyezési javaslatra vonatkozó véleményét írásban kell rögzíteni (...)

Tekintsük át az elmúlt hat év elhelyezési javaslatait:

A gyermekek 16%-a került vissza családjába. A többiek esetében az ideiglenes hatályú elhelyezés okai továbbra is fennálltak, így valamely otthont nyújtó szakellátási formába kerülésre született javaslat. Beszédes adat a gyermekotthonba, illetve nevelőszülőkhöz kerülők aránya: 71% : 5%!

A helyezési tárgyalás után hazakerült gyermekek (15 fő) közül 3 fő sajnálatos módon a későbbiek folyamán ismét elhelyezésre került, egy gyermek jelenleg át-

meneti nevelésben, illetve előzetes letartóztatásban van, egy gyermeknek pedig pártfogói felügyeletét rendelték el. Talán ez is megelőzhető lett volna, ha a helyezéskor a „döntéshozók” megfelelő információval rendelkeznek.

A 7%-ot kitevő, „döntés még nem született” kategóriának is szenteljünk némi figyelmet! A gyermekek közül 5-en (testvérekről van szó) négy éven keresztül voltak védelembe véve. A szülők és a gyermekek körül kialakult problémahalmaz dokumentumai szintén nem jutottak el az elhelyezési tárgyaláson részt vevő szakemberekig. (Sajnos ez nem tekinthető rendkívüli esetnek.) Így fordulhat elő, hogy ezek a gyermekek immár nyolc hónapja „lóganak a levegőben”. Többszöri elhelyezési tárgyalást követően sem sikerült megoldást találni a gyermekek elhelyezésére. Az ideiglenes hatályú elhelyezéssel egyidejűleg a védelembe vételüket meg kellett szüntetni, a szakszolgálat kötelességében vannak, mégis otthonukban élnek, súlyosan veszélyeztetett környezetben, egyrészt szüleik, másrészt saját maguk által.

Óriási problémát jelent az ideiglenes hatállyal elhelyezett, és a beszállítást követően megszökött gyermekek sorsa. Amíg a gyermek szökésben van, további elhelyezéséről döntés nem születik.

Egy – a vizsgálati körünkbe tartozó – fiatalkorú, két év elteltével is ideiglenes elhelyezett volt a folyamatos szökés miatt. Két év múlva aztán előzetes letartóztatásba került, így „megoldódott” a gyermekvédelem rendszerének problé-

mája. Az ideiglenes hatályú elhelyezést meg lehetett szüntetni, hiszen más intézkedés került foganatosításra. Bízunk benne, hogy az ehhez hasonló problémák megoldására a nevelési felügyelet elrendelése, a megfelelő intézmények létrehozása megoldás lesz, s nem a gyermekvédelmi rendszer kényszeríti bele a gyermeket egy bujkáló, létfenntartásért küzdő, bűnöző életmódba.

A vérszerinti családjukból kiemelt gyermekek sorsának nyomon követése során szerettük volna végigtekinteni, hogy a harmadik személyhez elhelyezett, illetve a szakellátás keretein belül gyermekotthonba, illetve nevelőszülőnél elhelyezett gyermekek élete hogyan alakul.

A gyámhatóság és a gyermekjóléti szolgálat minden gyermek esetében törekszik a gyermek családban, illetve megszokott környezetében történő elhelyezésére. Természetesen erre csak akkor van lehetőség, ha a családot a gyermekjóléti szolgálat, már az elhelyezést megelőzően ismerte, fel tudta térképezni családi kapcsolatait. Van idő a harmadik személynél történő elhelyezés megalapozására, az elhelyezés biztonságának kivizsgálására.

A nagyszülőnél, illetve egyéb harmadik személynél elhelyezett gyermekek élettörténetének áttekintése során több esetben azt tapasztaltuk, hogy a gyermek már több éve élt az illető személy gondozásában, mire az elhelyezésre sor került. Sajnos a jelzőrendszer tagjai nem tartották fontosnak, hogy a gyermek törvényes képviselője rendezve legyen. Úgy jártak óvodába, iskolába és a védőnő, illetve az orvos úgy látta el őket, hogy a törvényes képviselő ismeretlen helyen volt. Négy olyan esetünk is volt, amikor a rendőrség a szülőket letartóztatta, s a gyermek „ott maradt valakinél”. Senkinek nem jutott eszébe, hogy a letartóztatottaktól érdeklődjék, gondoskodott-e kiskorúról vagy egyéb, ön maga ellátására részben vagy egészen képtelen személyről, és valószínűleg maga a letartóztatott sem jelezte, hogy gyermek maradt magára az ő letartóztatásával egy időben.

A gyermek törvényes képviselőjének hiányára is többnyire egy akkut probléma hívta fel a gyermekjóléti szolgálat, illetve a hatóság figyelmét. Sürgős kórházi kezelés, műtéti beavatkozás szükségessége, stb.

	nagy szülő	apa	3. személy	családba fogadták	gyámrendelés	szülői felügyeleti jog felélesztése	bírói út indítása	nagykorú lett	családba visszakérül
2000	3				2		2	1	
2001			3		1		1		1
2002	7	2	1	2	6	2	6	1	
össz:	10	2	4	2	9	2	9	2	1

6. számú táblázat: Harmadik személyhez ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek helyzete az ideiglenes elhelyezés felülvizsgálatát követően

A 6. számú táblát tekintve a következő kérdést kell feltennünk magunknak: Minden ilyen esetben a problémára adott legjobb „szakmai válasz” az ideiglenes hatályú elhelyezés volt?

Az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek további sorsára a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat által tartott helyezési értekezleten a résztvevők tesznek javaslatot.

Sajnálatos tény, hogy az elhelyezési tárgyalás résztvevői a gyermek ügyében keletkezett iratanyagot, az ideiglenes elhelyezést megalapozó dokumentumokat, tényeket, információkat nem ismerik. A gyermek iratanyagát a jegyzői gyámhatóság az ideiglenes hatályú elhelyezést megalapozó határozattal együtt a gyámhivatalba teszi át. A gyámhivatal munkatársainak a tárgyaláson nem kötelező részt venni, így a helyezési tárgyaláson résztvevő szakemberek sokszor hiányos ismeretekkel rendelkeznek az adott ügyről és így születik meg a javaslat. A gyermekről szóló zárójelentések, szakértői vélemények, pedagógiai vélemények és egyéb fontos dokumentumok,

nem kerülnek a szakszolgálat szakértői bizottságának birtokába. Sok esetben a helyezési tárgyaláson megjelent meghívottak elmondásaiból kerekedik ki a történet többé vagy kevésbé és születik meg az elhelyezésre vonatkozó javaslat. (7., 8. sz. táblázat)

Az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyermekek közül valójában azoknak a gyerekeknek a sorsa rendeződött megnyugtatóan, akik örökbe fogadó szülőkhöz, illetve családjukba kerültek haza. E kérdéskör kapcsán felmerült bennünk, hogy az örökbe fogadott gyermekek mennyi ideig éltek gyermekotthonba, mielőtt szülőkhöz kerültek, valamint hogy a családjukba haza került gyermekek ellátása, gondozása saját családjában mennyire biztosított? A gyermekjóléti szolgálat segíti-e a gyermekek családba történő beilleszkedését, segíti-e a gyermek családban történő nevelkedését.

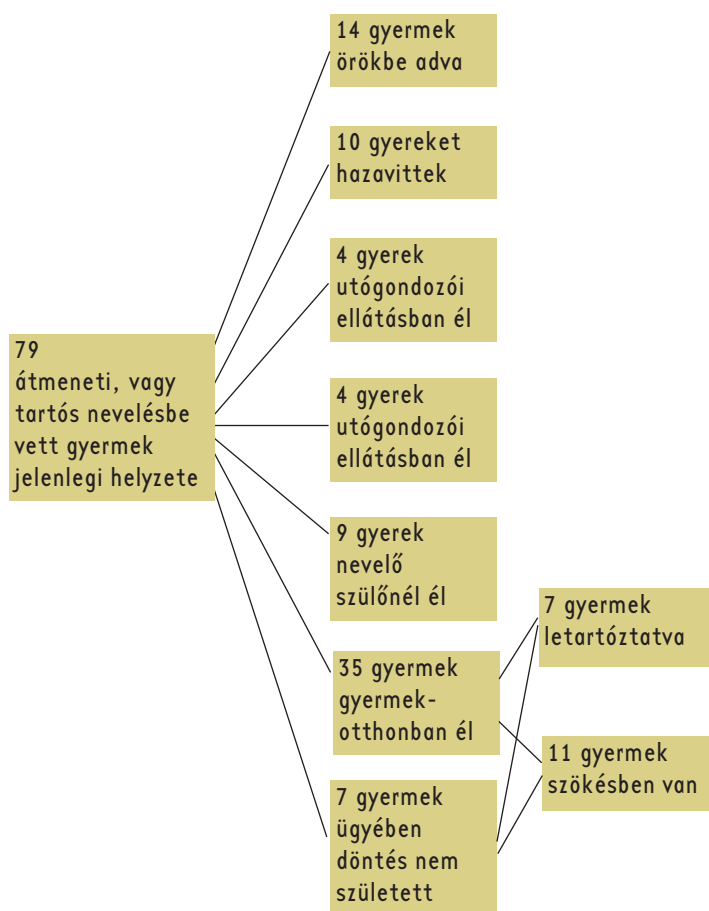
A 14 örökbe adott gyermek iratanyagából megállapítottuk, hogy 5 gyermekről az anyja a gyermek születése után közvetlenül lemondott, ők átlag 15 hónapot töltöttek csecsemőotthonban örökbead-

	összesen	szülő haza vitte	családba fogadták	gyermekotthonba került	nevelőszülőhöz került	döntés nem született IH-ban van
1998	12	1	1	10		
1999	20	1	1	18		
2000	13	2		10	1	
2001	22	5		16		1
2002	29	6		13	4	6
összesen:	96	15	2	67	5	7

7. számú táblázat: A szakszolgálat gondozásába ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek helyzete az elhelyezési tárgyalás után

	örökbe fogadva	gyermekotthonban él	nevelőszülőnél él	haza vették	utógondozói ellátásban van	nincs válasz	összesen	szökött	előzetes letartóztatásban van, volt
1998	2	5		1	2		10		2
1999	3	6	3	6		1	18		2
2000		7	2	2		1	11	2	
2001	6	8			2		17	2	2
2002	3	9	4	1		3	23	7	1
összesen:	14	35	9	10	4	5	79	11	7

8. számú táblázat: A szakszolgálatnál elhelyezett gyermekek jelenlegi helyzete

suk előtt. 5 gyermeket a szülők kórházban hagytak, ők átlag 31 hónapot éltek gyermekotthonban mielőtt családba kerültek. 2 gyermek anyja meghalt, illetve börtön büntetését tölti, így örökbeadásukig 18 hónapot töltöttek el az otthonban. 2 gyermeket szüleik nem látogatnak, jelenleg örökbe adásuk felterjesztése van folyamatban, ők 57 hónapja vannak gyermekotthonban.

A fenti számok rémisztőek, hiszen tudjuk, hogy az élet első három évének tapasztalatai, az ekkor kialakult kötődések, egy életre meghatározzák a gyermek személyiségének fejlődését, későbbi kapcsolatainak alakulását. Úgy tűnik, mintha senki nem vette volna figyelembe a Gyermekvédelmi törvény betűjét és szellemiségét: a gyermeket elsősorban saját családjában, harmadik személynél, vagy ha ez nem lehetséges, a legközelebb élő nevelőszülőnél, s ha egyik sincs, csak akkor kell gyermekotthonban elhelyezni. Nem tudjuk elképzelni, hogy ne lett volna olyan örökbefogadó szülő, nevelőszülő, aki elvállalta volna ezeknek az újszülötteknek az ellátását, gondozását, amíg jogilag rendeződik a gyermek helyzete és örökbe adható lesz, amíg végleges családjába tud kerülni.

A vérszerinti családból történő kiemelést követő időszak egyik legfontosabb problematikája, hogy a kiemelést követően hogyan alakul a gyermek és a családja közti kapcsolattartás. Megvizsgáltuk, hogy a jelenleg is gyermekotthonban és nevelőszülőnél élő gyermekek és vérszerinti szüleik kapcsolata milyen. Van-e kapcsolat a gyermek és családja között? Látogatják-e a gyermekeket? A gyermekjóléti szolgálat és a vérszerinti szülő között van-e kapcsolat? A 35 gyermekotthonban és 8 nevelőszülőnél élő gyermek közül 27 gyermeket látogatnak szülei, 16 gyermeket pedig nem, vagy csak nagyon ritkán. A gyermekjóléti szolgálatnak 24 gyermek családjával van kapcsolata, 19 családdal a kapcsolata megszakadt. A családok többsége elköltözött a kerületből, jelenlegi tartózkodási helyük nem ismert.

Sajnálatosan magasnak ítéltük meg azt az arányt, amely a gyermekotthonokban elhelyezett, de onnan megszökött vagy előzetes letartóztatásba került fiatalok számát mutatja.

Kiemelt figyelemmel tekintettük át azoknak a fiataloknak az életútját, akiknél a beutalás közvetlen indoka a gyermek magatartás-problémája volt, illetve akiknél a magatartással kapcsolatos problémák a bekerülést követően jelentkeztek. Megnéztük a gyermekek életkorát a beutaláskor, a beutalást megelőző intézkedéseket, az alapellátást, a védelembé vételt és azok időtartamát. (9. sz. táblázat)

A súlyos magatartásproblémás, deviáns, antiszociális és pszichés problémákkal küzdő gyermekek 25-en vannak. Ideiglenes hatályú elhelyezésük az átlag életkor 13 év volt. A gyermekjóléti szolgálat két gyermek kivételével minden gyermeket és családját ismerte, alapellátásban átlag 19 hónapig gondozták őket. Ezt követően veszélyeztetettségük a gyámhatóság elé került. Átlagosan 16 hónapig voltak védelembé véve. Mire a gyermekjóléti szolgálat és a hatóság közösen úgy döntött, hogy a gyermeket családjából ki kell emelni, a kiskorúak eljutottak az amúgy is nehezen kezelhető kamaszkorba. A szülők mintája, sok esetben a hajléktalanság, az önkényes beköltözés, a családban jelenlévő bűnözés, a munkanélküliség, alkoholizmus és egyéb negatív megnyilvánulások megszokottá, életformává váltak. Tetőzte ezt az is, hogy a mai iskolarendszer még mindig nem alkalmas és képes a problémás gyermekeknek megtartására. Sajnálatos tény, hogy az ilyen gyermekek, illetve fiatalok ellátására a szakellátás sincs felkészülve. Ezek a fiatalok az első adandó alkalommal megszöktek, és többnyire családjukhoz távoztak. Ettől kezdve kiestek a szakellátás, az alapellátás és az iskolarendszer támogató köréből, és visszakérültek oda – immár mindenféle kontroll nélkülözve –, ahonnan a gyermekvédelem úgy gondolta, ki kell őket emelni.

Úgy gondoljuk, hogy a gyermekjóléti szolgálatoknak az iskolákkal együttműködve kellene a magatartás problémás gyermekek hatékony segítségi módjait kidolgoznia. A hatóságnak pedig, nem elég a védelembé vételi határozatban kötelezettségeket állítania, azok számonkérési lehetőségeit is meg kellene oldania.

Gyvt. 68.§.(5) „Ha a védelembé vétellel a gyermek veszélyeztetettségét megszüntetni nem lehet, a gyermek érdekében a gyermekvédelmi gondoskodás más módját kell választani.”

gyermek kora a beutaláskor	a beutalás előtti alapellátás ideje	a beutalás előtti védelembé vétel ideje	átmeneti nevelésbe került	IH-ban van döntés nem született	beilleszkedett a gyermekotthonba	szükségben van, illetve többször megszökött	előzetes-letartóztatásban van
14 év	3 hó	3 hó	igen		igen		
15 év	2 hó		igen		igen		
15 év	5 hó		igen		igen		
12 év			igen			igen	Tököl
12 év	4 hó		igen			igen	Tököl
16 év			igen			igen	igen
14 év	14 hó		igen			igen	igen
15 év	36 hó	12 hó	igen			igen	
13 év	36 hó	12 hó	igen			igen	
14 év	12 hó		igen			igen	pártfogó
14 év	12 hó	1 hó	igen		igen		
16 év				igen		igen	Aszód
17 év	24 hó	36 hó	igen			igen	
13 év	24 hó	36 hó	igen			igen	büntető el. Aszód
14 év	48 hó	12 hó	igen			igen	
12 év	48 hó	5 hó		igen		igen	
15 év	12 hó	48 hó		igen		igen	Tököl
14 hó	12 hó	48 hó		igen		igen	
8 év	12 hó	48 hó		igen		igen	
11 év	12 hó	48 hó		igen		igen	
6 év	12 hó	48 hó		igen		igen	
12 év	48 hó	4 hó		igen		igen	
10 év	36 hó	18 hó	igen		több otthon		
11 év	36 hó	18 hó	igen		több otthon		
14 év	24 hó	12 hó	igen			igen	

9. számú táblázat: Magatartásproblémás gyerekek a gyermekotthonokban

Hiába van védelembé véve három, négy éven keresztül egy gyermek, ha a kötelezettségek nem teljesülnek, ha a nem teljesítésnek nincsenek szankciói, ha a teljesítés nincs határidőhöz kötve.

Jelen pillanatban egyetlen „szankció” létezik: a gyermek kiemelése a családból. A gyermek kiemelésével azonban leginkább a gyermek van „büntetve”. Ezekben az esetekben mikor a legidősebb a kiemelés? Melyik az a legjobb pillanat? Vajon ezek a gyermekek, ha előbb kerültek volna el a családtól, be tudtak volna illeszkedni a társadalomba, megfelelő a többség elvárásainak?

ÖSSZEGLÉZÉS

Vizsgálatunk fő célja az volt, hogy tapasztalatokat szerezzünk az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek sorsának elhelyezés utáni alakulásáról. A vizsgálat során elkerülhetetlen volt, hogy foglalkozunk – legalább a problémafelvetés szintjén – az alapellátás, a szakellátás és a hatósági munka különböző szinterein jelentkező problémákkal, a feladatellátás összehangoltságával. S bár tudjuk, hogy az „eredményesség” és „hatékonyság” e területen nehezen értelmezhető fogalmak, képet próbáltunk alkotni az ideigle-

nes hatályú elhelyezések eredményeiről.

A rendelkezésre álló adatok és felmérés elemzése során néhány olyan összefüggés mutatkozott, ami a korábbi, országos statisztikai mutatókkal azonos, illetve hasonló képet mutat:

↳ a gyámhatóság által nyilvántartott veszélyeztetett és ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek száma az elmúlt években folyamatosan nőtt.

↳ a magatartásproblémával küzdő gyermekek száma folyamatosan emelkedik.

↳ Egy igen kis mértékű, de emelkedő tendencia jelentkezik a gyermekvédelmi gondoskodás keretein belül családoknál nevelkedő gyermekek számában.

A helyi szinten elvégzett vizsgálat számos problémára mutatott rá, amelyek közül néhánynak a megoldása messzebbre mutat a helyi lehetőségeknél:

↳ A kerületben lévő szülészeti osztály – figyelembe véve azt, hogy az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek 14%-a 1 hónaposnál fiatalabb – „nem javítja” a kerületi átlagot.

↳ Az alapellátás és a jelzőrendszer kiépítése Pesterzsébeten megtörtént, mégsem tapasztalható a megfelelő együttműködés. Az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek 39%-át a gyermek-

jóléti szolgálat az elhelyezés előtt nem ismerte, 18 esetben az elhelyezés az értesítésük nélkül történt.

◀ Az ideiglenes hatályú elhelyezések számát nem csökkentette az alapellátás teljes körű kiépítése sem, a számok kb. lineáris emelkedést mutatnak.

◀ Az ideiglenesen elhelyezett gyermekek 23%-a speciális ellátást igényelne, melynek sem az alapellátásban, sem a szakellátásban nincs meg az intézményi háttere.

◀ A Gyvt. 17. § (1) bekezdésében nevesített, „a gyermekvédelmi rendszerhez kapcsolódó feladatot ellátók”: egészségügyi szolgáltatást nyújtók, családsegítő, közoktatási intézmények, rendőrség, ügyészség, bíróság, menekültügyesek, társadalmi szervezetek, egyházak, alapítványok és az állampolgárok maguk sem mindig, és megfelelően élnek a jelzési, illetve együttműködési és kölcsönös tájékoztatási köteleességükkel.

◀ Jelen kutatásunk során nem vizsgáltuk azoknak a gyermekeknek a sorsát, akiknél a védelemben vétel nem vezetett eredményre, és a gyámhivatalnak átadtuk az iratanyagot „egyéb gyermekvédelmi intézkedést” kérve. E gyermekek körében is előfordul – összesen 7 gyermek esetében – hogy a helyezési tárgyalás javaslata és a hatóságok elképzelése nem azonos, s ezért ezek a gyerekek hónapok óta, teljes létbizonytalanságban, ellátás nélkül keringenek a szakellátás és alapellátás között. Eközben mindenki „teszi a dolgát”, mosva kezeit, egymásra mutogatva, és eközben arra törekedve, hogy a törvény betűit pontról pontra betartva megszabaduljon a problémától, ami a jelenleg meglévő ellátórendszerben valóban nem túl könnyen megoldható. A gyerekek pedig véglegesen és helyrehozhatatlanul tönkre mennek.

JAVASLATOK

A gyermekvédelmi törvény bevezetése óta eltelt hat év alatt a gyermekvédelemben ugyan pozitív irányú változások történtek, de még – az idő rövidege miatt – rengeteg a megújításra váró terület és számos a megoldatlan feladat. Igazán örömteli, hogy ezt a törvényhozók is érzékelik, és mind a gyermekvédelmi

törvényt, mind pedig a kapcsolódó rendeleteket több ízben módosították, a módosítást pedig szakmai viták és egyeztetések előzték meg.

A területi szintű vizsgálati eredményből kiindulva a prevencióra kell a legnagyobb hangsúlyt fektetni, és a speciális gondozás feltételeit is meg kell teremteni, mind az alapellátásban, mind a szakellátásban. Szükséges eredményesebb szakmai konszenzus az alap- és szakellátás között. A helyi szinten tapasztaltak szerint ugyanis a beutalt gyermekekkel sok esetben a beutalást követően megszűnik a családgondozó kapcsolata, utógondozás az esetek elenyésző részében valósul meg. Tapasztalataink szerint nem csak helyi, hanem országos viszonylatban is gyerekcipőben jár a gyermekek hazagondozása.

Mindennek oka lehet az interperszonális kapcsolati konfliktus-kezelő technikák magyarországi hiányossága. Mivel a vizsgált esetek csaknem 50%-ában a beutalást megalapozó ok mögött családi

konfliktus állt, meggyőződésünk szerint a konstruktív konfliktus-kezelő, mediációs technikák és képzett mediátorok alkalmazásával csökkenthető lenne a hatósági intézkedések száma. A szakellátásban dolgozó facilitátorhoz hasonlóan az alapellátásban mediátorok alkalmazására is szükség lenne.

Végezetül pedig el kell mondanunk, hogy Pesterzsébeten a gyermekvédelemben dolgozók lelkiismeretes, nagy teherbírású, többségében rendkívül elhivatott emberek. A gyermekvédelmi törvény hatályba lépése óta eltelt 6 év alatt kiépítettek Pesterzsébeten a teljes gyermekvédelmi alapellátást. Az, hogy tükröt mernek maguknak állítani egy ilyen vizsgálat segítségével is, azt mutatja, hiszik, hogy munkájuk nem hiába való. E területen is szeretnék értelmezni az „eredményesség” és „hatékonyság” fogalmakat.

*Otti Ernőné
Mitták Tünde
Herczegh Ágnes*

